

УДК 811.112.2.373.611(045)

**ГРАМАТИКА СЛОВОТВОРЕННЯ
 НІМЕЦЬКОГО ДІЄСЛОВА ЯК ЗАСІБ
 АКТИВНОГО ОВОЛОДІННЯ СЛОВОТВОРЧИМИ
 ЗАКОНОМІРНОСТЯМИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

В. І. Кульчицький

shk_kiev@ukr.net

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології
 Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету
 (Міністерство освіти і науки України)
 01601, м. Київ, проспект Комарова, 1.

У статті досліджено систему словотворення сучасної німецької мови у структурно-семантичному, функціональному, номінативному та комунікативному аспектах шляхом аналізу новоутворених похідних слів, не зафіксованих словниками, а також словотвірні одиниці з прозорою семантикою, що позбавлені лексикологічних нашарувань. Дослідження проводилося на основі опису «граматики словотворення» лише однієї з частин мови. Перевагу надано дієслову, оскільки саме ця частина мови має особливу синтактико-комунікативну значимість, а також з огляду на недостатню дослідженість та специфіку дієслівного словотворення порівняно з іменним. Унаслідок виділення семантичних правил дієслівного словотвору стає можливим створення системи вправ, що ґрунтуються на творчому експерименті тих, хто навчається. Кожне семантичне правило є «алгоритмом» утворення однотипних похідних слів, більшість з яких може бути не зафіксована в словниках сучасної німецької мови, але виникає (і неодноразово) в процесі мовлення. Цей факт можна підтвердити багатьма позасловниковими напівпрефіксальними складними дієсловами. Картотека подібних новоутворень, складена за час багаторічної діяльності щодо збору фактичного матеріалу, становить близько 2500 лексичних одиниць.

Ключові слова: граматики, деривація, дія, префіксація, процес, семантика, словотворення.

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

**ГРАММАТИКА СЛОВООБРАЗОВАНИЯ
НЕМЕЦКОГО ГЛАГОЛА КАК СРЕДСТВО ОВЛАДЕНИЯ
СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ЗАКОНОМЕРНОСТЯМИ
СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА**

В. И. Кульчицкий

shk_kiev@ukr.net,

*кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранной филологии
Гуманитарного института Национального авиационного университета*

(Министерство образования и науки Украины)

01601, Украина, г. Киев, проспект Комарова, 1.

В статье исследована система словообразования современного немецкого языка в структурно-семантическом, функциональном, номинативном и коммуникативном аспектах путем анализа новообразованных производных слов, не зафиксированных в словарях, а также словообразовательных единиц с прозрачной семантикой, лишенных лексикологических наслоений. Исследование проводилось на основании описания «грамматики словообразования» только одной из частей речи. Преимущество предоставляется глаголу, поскольку именно эта часть речи имеет особую синтактико-коммуникативную значимость, а также учитывая недостаточную исследованность и специфику глагольного словообразования по сравнению с образованием имён существительных. Вследствие выделения семантических правил глагольного словообразования становится возможным создание системы упражнений, основанных на творческом эксперименте учащихся. Каждое семантическое правило является «алгоритмом» образования однотипных производных слов, большинство из которых может быть не зафиксировано в словарях современного немецкого языка, но возникает (и неоднократно) в процессе речи. Этот факт можно подтвердить многими внесловарными полупрефиксальными и сложными глаголами. Карточка подобных новообразований, составленная в ходе многолетней деятельности по сбору фактического материала, составляет около 2500 лексических единиц.

Ключевые слова: грамматика, деривация, действие, префиксация, процесс, семантика, словообразование.

© Кульчицкий В. И. [Кульчицкий В. И.] shk_kiev@ukr.net

**Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими
закономірностями сучасної німецької мови (Українською)**

**[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными
закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]**

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

WORD FORMATION OF GERMAN VERB AND ITS GRAMMAR, AS A MEAN OF MASTERY OF WORD FORMATION REGULARITIES IN MODERN GERMAN LANGUAGE

V. I. Kulchitsky

shk_kiev@ukr.net

PhD (Philology), Associate Professor of foreign philology,
 Humanitarian Institute, National Aviation University
 (Ministry of Education and Science of Ukraine)
 Prospect Komarova, 1, Kyiv, Ukraine, 01601

This article is devoted to the consideration of semantic categories in word-building of the modern German language. The article reveals the essence of these categories and their significance for the building of new words. The author confirms an opinion of the majority of scientists about the existence of the given categories and shows their universal character and semantic nature. The amount of research was conducted on the description of "grammar derivation" only from one part of speech. Preference is given to a verb through the special syntactic and communicative significance of this speech, and due to insufficient survey and specific verbal word formation is compared to nominal. As a result of the allocation of verbal semantic rules of word formation it is possible to create a system of exercises based on creative experiment of students. Each semantic rule is, in fact, "algorithm" derivative product of similar words, most of which can not be recorded in the dictionaries of modern German language, but appears (also repeatedly) in broadcasting. This fact is confirmed by many out of vocabulary, half prefixing and complex verbs. Card file of such new formations is composed during long-term work on the collection of factual material and it includes approximately 2500 lexical units.

Key words: grammar word-building, derivation, prefixion, semantic, word-formation.

Вступ

Актуальність цього дослідження визначається відсутністю комплексного аналізу нагромадженого теоретичного та практичного доробку в теорії словотвору сучасної німецької мови з урахуванням номінативних і комунікативних аспектів функціонування мовних одиниць, динамічного аспекту синхронного словотворення та процесів авторського і оказіонального творення нових словотвірних одиниць.

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

Метою статті є висвітлення номінативних та комунікативних функцій німецького словотворення в процесах мовленнєвої діяльності. **Об'єктом** дослідження є словотвірна система сучасної німецької мови у всьому розмаїтті її способів і моделей та в розрізі всіх частин мови. **Предметом** дослідження статті – новотвори, okazionalні та авторські слова, не зафіксовані словниками сучасної німецької мови в розрізі всіх частин мови, способів та моделей словотворення, що відображають активні і динамічні аспекти функціонування словотворчих процесів.

Регулярність, модельованість процесів словотворення дозволяють припустити, що в сучасній німецькій мові існує система правил, «алгоритм деривації» лексичних одиниць. Сукупність цих правил, що визначають основні шляхи творення нових похідних слів, можна умовно позначити терміном «граматика словотворення».

Основний зміст

Психолінгвістичні дослідження останніх років свідчать про те, що оволодіння словотворенням на ранніх стадіях мовного онтогенезу відбувається як процес засвоєння і розвитку узуальних семантичних словотворчих правил, що становлять специфічний субкомпонент мовної здібності.[7, с.401-404]. На думку багатьох лінгвістів, мовна свідомість носіїв мови характеризується здатністю до творчого синтезу нових похідних слів у процесі мовлення. [1; 2] Вона спирається на закономірності побудови нових слів з наявного лексичного матеріалу, що існують в кожній мові, і на здатності людського мислення до аналізу, узагальнення й виведення цих закономірностей у практиці мовної діяльності. Тільки цією обставиною можна пояснити випадки дитячого словотворення у віці, коли автор нової словотворчої одиниці ще не знає, що таке суфікс, корінь, основа слова, словотворча модель.[4; 5] Стає очевидним, що адекватне оволодіння словотворенням іноземної мови неможливе без висвітлення граматики словотворення й подальшої розробки її «впровадження» у свідомість того, хто навчається, за допомогою системи методично обґрунтованих прийомів та вправ.

Розв'язання цього завдання, на нашу думку, можливе в разі дотримання таких основних умов:

- а) визнання визначальної ролі семантики поряд з необхідністю урахування формальної структури словотворчих одиниць;
- б) використання структурно-семантичного матеріалу в ролі «первинного»

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. И.] shk_kiev@ukr.net

Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими закономірностями сучасної німецької мови (Українською)

[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

етапу членування фактичного матеріалу;

- в) концентрація уваги на понятті семантичного дериваційного правила;
- г) орієнтація на нелексикалізовані похідні слова.

Під семантичним дериваційним правилом треба розуміти тип перетворення семантики твірних лексичних одиниць за допомогою різноманітних словотворчих засобів, який усталився у словотвірній системі, здійснюється різними словотворчими засобами і зафіксований у семантиці похідних слів. Умовність терміна «правило» в цьому контексті зумовлена тим, що йдеться не про жорстку регламентацію чи сувору закономірність, а, скоріше, про словотворчі регулярності, що охоплюють різні за кількістю масиви лексичних одиниць. Формулювання подібного правила включає вказівку на семантичний клас твірних одиниць деривації, тип словотворчого значення похідних слів, що виникають, і сукупність словотворчих моделей, що реалізують певний тип дериваційного процесу.

Обсяг дослідження дозволяє зосередитись на описі «граматики словотворення» лише однієї з частин мови. Перевагу надано дієслову як через особливу синтактико-комунікативну значимість цієї частини мови, так і через недостатню дослідженість та специфіку дієслівного словотворення порівняно з іменним [3]. Коротко суть основних відмітних властивостей дієслівного словотворення можна сформулювати так:

1. У дієслівному словотворенні переважає префіксація, а в іменному – суфіксація і напівсуфіксація.

2. У словотворенні дієслова представлені, в основному, частини мови, що відіграють залежну роль в іменному словоскладанні (займенники, прислівники, займенникові прислівники, прийменники), а частини мови, що найбільш активно використовуються в словоскладанні іменників і прикметників (іменники, дієслова, прикметники), рідко залучаються до процесу дієслівного словоскладання.

3. Зі способів переведення іменника чи прикметника в дієслово домінує конверсія. Інші способи дієслівного словотворення розгортаються на основі конвертованих, кореневих чи похідних дієслів. Винятком є порівняно нечисленні префіксальні, префіксально-суфіксальні і напівпрефіксальні дієслова, що формуються безпосередньо від основ іменників чи прикметників: *auffrischen, beschönigen, betören, einbürgern, erblinden, verbehutsamen*. Вони виникають на основі уже поширених в системі німецького словотворення префіксальних чи напівпрефіксальних моделей з твірною основою – відіменним

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

чи відприкметниковим дієсловом *aufklären, aussamen, belöffeln, eröffnen, verlangweilen, zerweichen*. В іменному словотворенні широко використовуються основи всіх повнозначних частин мови.

4. У зв'язку з переважанням префіксації, напівпрефіксації і словоскладання в дієслівному словотворенні, переважно, трапляється накладання, «нанизування» значень елементів дериваційного процесу, що взаємодіють, зі збереженням їхньої семантичної «собітотожності», тоді як в іменному – переважає «сплав», синтез семантики компонентів похідного слова, що має своїм наслідком лексикалізацію його значення.

Процеси перекатегоризації імен в дієслово в сучасній німецькій мові супроводжуються багатоспособним семантичним розшаруванням відіменних і відприкметникових дієслів, що виникають. Якщо перекатегоризація в клас іменника чи прикметника відбувається за єдиним семантичним правилом, що має характер граматичної закономірності (субстантивізація інфінітива, ад'єктивізація других дієприкметників та іменників) [2], то перекатегоризація в дієслово відбувається за кількома семантичними дериваційними правилами, знання яких необхідне для правильного розуміння значення відіменного чи відприкметникового дієслова. Тому виявлення семантичних правил дієслівного словотворення варто починати з аналізу процесів конверсії імен у дієслово. Ці процеси розгортаються за такими основними семантичними правилами:

І. Якщо твірна основа – іменник

1. Стилiстично нейтральна назва особи чи імені діяча → характеристика особи за родом діяльності: *dichtern (sich als Dichter betätigen, Dichter von Beruf sein), kellnern, gärtnern, schlossern*

2. Експресивно-емоційне чи топонімічне позначення особи, власне ім'я, назва тварини → порівняльна характеристики особи за типом її дії: *wieseln (sich wie ein Wiesel bewegen), flegeln, barzeln, berlinern, girlen, hechten, strolchen*.

3. Явище природи, часове поняття → процес, який пов'язаний з цим явищем природи або здійснюється в період часу, позначеного висхідним іменником: *gewittern, herbsten, nachten, nebeln, lenzen, tauen, weihnachten*.

4. Частина цілого предмета чи форма його існування → процес подрібнення предмета на частини; дія подрібнення предмета на частини: *bröseln (in Bröseln zergliedern, sich in Bröseln teilen), brocken, körnen, krümeln, scherbeln, schroten, gelieren, klumpen*.

5. Інструмент, пристрій, знаряддя, механізм, засіб → дія, що відбувається

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. І.] shk_kiev@ukr.net

Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими закономірностями сучасної німецької мови (Українською)

[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINVIVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

з їхньою допомогою: *angeln (mit der Angel fischen), baggern, gondeln, hobeln, ketten, kleistern, löffeln*.

6. Місце зберігання предметів, перебування осіб, просторові поняття, предмети, що здатні бути просторовими орієнтирами дії, «приймати» дію → дія, що розгортається у вказаній точці простору: *betten (auf ein Bett bringen), bahren, buckeln, bunkern, kellern, lagern, schultern, sich suhlen, tischen*.

7. Продукти хімічних, фізичних чи фізіологічних процесів → процеси, які зумовили виникнення цих продуктів: *dunsten (Dunst verbreiten), knospen, schäumen, eitern, ferkeln, fohlen, dampfen*.

8. Покриття предмета → видалення покриття: *häuten (Haut abziehen, abnehmen), pellen, rahmen, schuppen*.

9. Речовини, матеріали, предмети, продукти соціальної взаємодії, що здатні бути об'єктами передачі → постачання такими речовинами, матеріалами, предметами чи продуктами: *chromen (mit Chrom versehen), fliesen, gürten, kacheln, krönen, kleiden*.

10. Продукти людської діяльності → дії щодо виготовлення цих продуктів: *bündeln (Bündel machen), filmen, freveln, lärmen, leitartikeln, lochen, schreien, texten, wehklagen*.

11. Психічні, емоційні, фізичні стани особи → прояви такого стану: *eifern (Eifer zeigen, an den Tag legen), glauben, geizen, grämen, langweilen, jammern, jubeln, schaudern, trotzen, träumen, wünschen, zweifeln*.

II. Якщо твірна основа – прикметник

12. Стан, властивість неживого об'єкта чи особи → перебування в стані чи наявність властивості, що позначається твірною основою: *kranken (krank sein), ähneln, gleichen, genügen, kargen, schlappen, wachen*.

13. Стан, властивість неживого об'єкта чи особи → перехід в даний стан чи властивість: *dunkeln (dunkel werden), faulen, grünen, sich krümmen, sich runden, sich trüben, sich wirren*.

14. Стан, властивість неживого об'єкта чи особи → каузація цього стану, властивості: *krümmen (krumm machen, werden lassen), kürzen, mindern, nähern, spitzen, töten, wärmen* тощо, всього 66 кореневих дієслів, за даними Л. Вайсгербера.[9]

15. Стан, властивість неживого об'єкта чи особи → дія, рух, процес, що характеризується наявністю цього стану, властивості: *schnellen (sich schnell bewegen), schleppen, schrillen, starren, tollen*.

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

Здатністю переходити до лексико-граматичного класу дієслова володіють, переважно, непохідні імена, що позначають конкретні предмети чи осіб. Позбавлені такої здатності всі віддієслівні іменники з суфіксами *-ling, -ung, -nis, -ei/-elei/-erei*, відприкметникові і відприслівникові іменники з суфіксами *-heit/-keit*, відприкметникові і віддієслівні іменники, що виникли внаслідок конверсії, а також відіменні похідні іменники з суфіксами *-ling, -tum, -chen, -lein, -ei/-elei/-erei*. Такими, що діють у сучасній німецькій мові найбільш активно, як на думку багатьох дослідників [6, с 141-158], так і за кількістю новоутворень, варто визнати семантичні дериваційні правила 2, 5, 9, 11.

Префіксальні, напівпрефіксальні і складні дієслова сучасної німецької мови виникають за такими дериваційними правилами:

1. Неперехідна дія, процес, стан → об'єктна спрямованість дії, процесу, стану (*be-: V-V*): *bedoktern, bequarren, behöhnen, betanzen, betüpfeln, bezupfen*.

Транзитивація, як супутнє явище, спостерігається при утворенні більшості префіксальних і напівпрефіксальних дієслів, однак лише в похідних словах з префіксом *be-* вона становить сутність дериваційного процесу. Ця обставина, очевидно, дала підставу Х. Брінкману назвати модель *be-: V-V* єдиною регулярною словотворчою моделлю транзитивації неперехідних дієслів сучасної німецької мови. Значення об'єктної спрямованості дії реалізують також напівпрефікси *an-, über-*, поєднуючись з дієсловами, семантика яких несумісна зі спрямовувальним значенням. Для напівпрефікса *-an* це, передусім, дієслова комунікації та інших видів взаємодії в соціальному середовищі: *anbetteln, anmurren, anrufen, anschmauzen, anstarren*, для напівпрефікса *über-* – дієслова дій людини, спрямованих на поверхню предмета: *überschütten, überspritzen, übersprühen*.

2. Перехідна дія → інтенсифікація дії (*be-: V-V*): *beackern, behacken, behobeln, belehren, bepflügen, bereinigen*.

3. Дія → протилежна дія (*ent-: V-V*): *bergen (verbergen, verhüllen) – entbergen (offenbaren, enthüllen), flecken (mit Flecken bedecken) – entflecken (Flecken entfernen) entbinden, entklammern, entsäuren, entwirren* порівняйте також *entgrünen, entklammern, entsäuren, entwirren*. Крім дієслів, що позначають події, процеси чи стани, із сфери впливу цього семантичного дериваційного правила «випадають» дієслова руху чи переміщення предметів у просторі, що вступають у поєднання з префіксом *ent-* при реалізації іншого семантичного правила. Найбільш активне утворення похідних дієслів за типом: дія → протилежна дія

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. І.] shk_kiev@ukr.net

**Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими
закономірностями сучасної німецької мови (Українською)**

**[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными
закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]**

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

відбувається на основі відіменних орнативних дієслів, а також дієслів зі значенням зв'язку, поєднання.

4. Дія, процес, стан → результат дії, процесу чи стану. Це семантичне правило має три основних рідновиди:

а) негативний результат (*ver-*: V-V): *lernen* (вчитися) – *verlernen* (розучитися); *verplaudern* (розбазікати), *verrechnen* (прорахуватися), *versitzen* (просидіти);

б) результат, пов'язаний з розчленуванням об'єкта на частини (*zer-*: V-V): *zerarbeiten* (роздробити в процесі роботи), *zerkochen* (розварити), *zermülmeln* (розтерти в порошок), *zerrupfen* (розпатрати, разірвати).

в) результат, що веде до оволодіння об'єктом (*er-*: V-V): *erfechten* (*durch Fechten erringen, erkämpfen*), *ergattern*, *erlisten*. Реалізація цього правила спостерігається також при поєднанні часток *ab-*, *auf-*, *aus-*, *durch-*, *ein-*, *im-*, *zu-*, *zusammen-* з основами дієслів, у яких відсутнє значення руху або переміщення у просторі: *ablüften* (провітрити), *ausbessern* (виправляти); *ausflicken* (залатати), *aushandeln* (виторгувати), *durchprügeln* (відлубцювати), *durchspielen* (програти від початку до кінця), *durchwachen* (не зімкнути очей від початку до кінця), *einstudieren* (розучити), *einäschern* (спопелити), *umfärben* (перекрасити), *umschmelzen* (переплавити), *zukitten* (замазати), *zupflocken* (закріпити кілочками), *zustopfen* (заштопати), *zusammenhexen*, *zusammenzaubern* (начаклувати), *zusammenlügen* (набрехати), *zusammenträumen* (нафантазувати). При цьому лише моделі *ab-*: V→V, *aus-*: V-V можна віднести до числа продуктивних засобів перетворення семантики твірного дієслова за типом: дія, процес, стан → результат дії, процесу, стану.

5. Дія, процес, стан → негативна оцінка дії, процесу, стану (*miß-*: V-V; *fehl-*: V-V; *herum-*: V-V). Малопродуктивність перших двох моделей зумовила переосмислення, «перепрофілювання» частки *herum-*, що мала спершу просторово-спрямовувальне значення. Приєднуючись до основ дієслів з негативним емоційно-експресивним значенням, компонент *herum-* реалізує винятково значення негативної оцінки дії, котре починає поширюватись і на поєднання цієї частки з основами стилістично нейтральних дієслів: *herumsitzen*, *herumstehen*, *herumstreichen*, *herumtreiben*. «Замінником» частки *herum-* у функції просторово-спрямовувальної модифікації дієслівної дії стає компонент *umher-*, продуктивність якого значно зростає.

6. Дія, процес, стан → початок дії, процесу, стану (*los-*: V-V; *ent-*: V-V; *er-*: V-V; *auf-*: V-V). Префікс *ent-* надає значення початку дії вузькій групі

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

дієслів «горіння» (*entzünden, entfachen*), префікс *er-*, за даними спеціального дослідження – 13 дієсловам, більшість з яких позначають акустично чи оптично сприймані явища (*erdröhnen, erhalten, erglänzen, erglühen*), напівпрефікс *auf-* – дієсловам акустично чи оптично сприйманих процесів/дій (*aufblinken, aufglänzen, aufheulen, aufschluchzen*). Практично необмеженою продуктивністю володіє модель *los-*: V-V. Прислівниковий компонент *los-* поєднується з основами дієслів психічних чи емоційних станів суб'єкта, природних явищ, рухів, дій, утворюючи відкритий продуктивний ряд похідних слів: *losflitzen, losheulen, losschnattern, losschneilern, losschneien*.

7. Дія, процес, стан → занадто високий ступінь дії, процесу, стану (*über-*: V-V): *überbemühen, überheizen, übersäuern, überwärmen*. При поєднанні з дієсловами, що позначають різні види діяльності осіб, похідне слово набуває значення «краще, ніж інший»: *überspurten, übertrumpfen*.

8. Дія, процес, стан → занадто низький ступінь дії, процесу, стану (*unter-*: V-V): *unterbelichten, unterbewerten, unterfüllen, unterernähren, unterreizen*.

9. Дія, процес, стан → передування в часі іншої дії, процесу, стану (*vor-*: V-V; *voraus-*: V-V; *vorher-*: V-V): *vorkochen, vorwärmen, vorzitieren; vorausdenken, vorausbesprechen, vorherbestimmen, vorherstreiten*.

10. Дія, процес, стан → слідування в часі за іншою дією, процесом, станом (*nach-*: V-V): *nachbelichten, nachfüllen, nachlachen, nachlauschen, nachstimmen*.

11. Дія → поєднання, збір, зв'язок розрізнених об'єктів (*zusammen-*: V-V): *zusammenberufen, zusammenbringen, zusammenklauben, zusammenkoppeln, zusammenkuppeln, zusammenschaukeln*.

12. Дія, процес, стан → продовження дії, процесу, стану (*weiter-*: V-V): *weiterdozieren, weiterfrieren*.

13. Види діяльності осіб, емоційні, психічні стани чи прояви станів особи → спільна діяльність чи спільне перебування у відповідному стані (*zusammen-*: V-V; *mit-*: V-V): *zusammenfiebern, zusammenjubeln, zusammenschreien; miterleben, mitfühlen, mitpiepen, mitprotestieren, mitquäken*.

14. Рух, дія, що мають на меті зміну місцезнаходження об'єктів чи пов'язані з оптичним сприйняттям об'єкта → просторово-спрямовувальна локалізація відповідної дії чи руху:

а) у напрямку «вгору» (*auf-, aufwärts-, empor-, hoch-*: V-V): *aufblicken, aufwärtssteigen, emporkriechen, hochklettern*;

б) у напрямку «вниз» (*nieder-*: V-V; *unter-*: V-V): *niederbücken*,

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. І.] shk_kiev@ukr.net

Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими
закономірностями сучасної німецької мови (Українською)

[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными
закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

niederkauern, unterkellern, unterstampfen;

в) у напрямку «до просторового орієнтира» (*an-, entge-, gen-, her-, zu-*: V-V): *anschlittern, anschleichen, entgegenquellen, entgegenrollen, herdonnern, herhuschen, zutrampeln, zuwackeln;*

г) у напрямку «геть від просторового орієнтира» (*ab-, ent-, fort-, hin-, weg-*: V-V): *abscheren, abwandern, entschlüpfen, entweichen, fortkullern, hinpreschen, wegschleichen;*

г) у напрямку «назад до просторового орієнтира» (*zurück-*: V-V): *zurückpoltern, zurückscharwenzeln, zurückstolpern;*

д) у напрямку «всередину (об'ємного) простору» (*ein-*: V-V): *eindonnern, einflitzen, einlitern;*

е) у напрямку «за рамки (об'ємного) простору» (*aus-*: V-V): *ausquetschen, ausschnellen, auszerren;*

є) у напрямку «через (об'ємний) простір» (*durch-*: V-V): *durchhopsen, durchsauen, durchschleichen;*

ж) у напрямку «над поверхнею об'єкта, не торкаючись її» (*über-*: V-V): *überfliegen, übersegeln, überstreichen ;*

з) у напрямку «вздовж поверхні об'єкта, не торкаючись її» (*entlang-* V-V): *entlanggleiten, entlangradeln, entlangschießen, entlangschweben;*

и) у напрямку «на поверхню предмета» (*auf-*: V-V): *aufhämmern, auframmen, aufschmettern, aufschlagen, auftreffen;*

і) у напрямку «перед просторовим орієнтиром, безпосередньо біля нього» (*vor-*: V-V): *voreilen, vorprellen, vorpurzeln, vortrappen, vortaumeln, vorwackeln, vorwatscheln;*

ї) у напрямку «навколо просторового орієнтира» (*um-*: V-V; *umher-*: V-V): *umhuschen, umtrampeln, umherschlüpfen;*

й) у напрямку «услід за об'єктом» (*nach-*: V-V): *nachäugen, nachhetzen, nachkleckern, nachradeln, nachsauen;*

к) у напрямку «повз просторовий орієнтир» (*vorbei-*: V-V; *vorüber-*: V-V): *vorbeigrapschen, vorübersauen;*

15. Рух, дія → комплексна просторово-спрямувальна локалізація дії, руху відносно середовища і відносно мовця, автора, героя розповіді, суб'єкта висловлення. Ця семантична дериваційна «програма» реалізується за допомогою поєднання компонентів *her-* чи *hin-* з названими в правилі 14 напівпрефіксальними дієсловами. Складні дієслова, що виникають, «повторюють» спрямувальні значення напівпрефіксальних дієслів,

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

диференціюючи їх додатково за ознакою «напрямок руху до автора/суб'єкта висловлення» (*her-*), «напрямок руху від автора/суб'єкта висловлення» (*hin-*): *herabrinnen*, *hinabsegeln*, *heranstöckeln*, *hinaufkrabbeln*, *heraufsteilen*, *herauspurzeln*, *hinausstürmen*, *hereinhüpfen*, *hineinwuchern*, *hindurchkriechen*, *herniederprasseln*, *herumhopsen*, *herüberzockeln*, *hinüberstarren*, *herunterruffen*, *hinunterpoltern*, *hervorprellen*, *herzueilen*.

16. Рух, дія → комплексна локалізація напрямку двох чи більше об'єктів відносно один одного. Це дериваційне семантичне правило реалізується при поєднанні прийменників з другим компонентом – «взаємним» займенником *einander* і основ дієслів: *aneinanderschlagen*, *aufeinanderprellen*, *auseinanderschwirren*, *durcheinanderrennen*, *gegeneinanderrammen*, *hintereinanderwandern*, *nacheinanderpreschen*, *voreinanderstreben*, *voreinandergleiten*, *übereinanderstellen*, *untereinanderstapeln*.

17. Рух, дія → вказівно-спрямувальна характеристика дії, руху. Вказівно-спрямувальне значення виражається в семантиці похідного дієслова поєднанням вказівного прислівника *da* з прийменниками чи іншими прислівниками: *daraufschmierem*, *dahinsickern*, *dazuschieben*, *darüberstreuen*, *davonhüpfen*. Частки *auf*, *über*, *von*, *hin*, *zu* зберігають властиві їм спрямувальні значення.

18. Дія, процес, рух → досягнення (внаслідок дії) стану, позначеного першим компонентом складного дієслова: *blaßquetschen*, *leerschlüpfen*, *totschnapsen*, *vollschlauchen*, *warmkneten*, *wachschütteln*. Це семантичне дериваційне правило лежить в основі формування складних дієслів з першим компонентом – прикметником.

19. Дія, процес, рух → дія, процес, рух з експліцитно включеним у номінацію об'єктом, місцем, інструментом чи метою дії: *achselzucken*, *kopfschütteln*, *probesingen*, *skispringen*. Ця дериваційна «програма» реалізується моделлю дієслівного словоскладання з першим компонентом – іменником.

20. Дія → багаторазове повторення дії, що супроводжується її послабленням (*el(n): V-V*) чи посиленням (*-er(n): V-V*): *hüsteln*, *hexeln*, *rechteln*, *blinkern*, *hoppern*, *schüttern*.

Унаслідок виділення семантичних правил дієслівного словотворення стає можливим створення системи вправ, що ґрунтуються на творчому експерименті тих, хто навчається. Адже кожне семантичне правило є, по суті, «алгоритмом» породження однотипних похідних слів, більшість з яких може бути не зафіксована в словниках сучасної німецької мови, але виникає (і неодноразово)

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. І.] shk_kiev@ukr.net

**Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими
закономірностями сучасної німецької мови (Українською)**

**[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными
закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]**

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINGVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

у процесі мовлення. Цей факт підтверджується багатьма позасловниковими напівпрефіксальними і складними дієсловами. Картотека подібних новоутворень, складена під час багаторічної діяльності щодо збору фактичного матеріалу, становить близько 2500 лексичних одиниць.

Продемонструвати можливість застосування лінгвістичного експерименту (в цьому випадку) можна на досить простому прикладі. У словотвірній системі сучасної німецької мови налічується понад 90 просторово-спрямувальних прислівників, здатних об'єднуватись з дієсловом у суцільнооформлену конструкцію. Якщо розташувати подібні прислівники у вертикальному ряду і паралельно йому вибудувати вертикальний ряд кореневих дієслів руху, фактично безперешкодно поєднуваних з цими прислівниками, то теоретично можлива кількість похідних чи складних дієслів зі спрямувально-просторовим значенням дорівнюватиме кількості можливих комбінацій елементів, що утворюють відповідні ряди:

1. <i>an-</i>	1. <i>fliegen</i>
2. <i>aneinander-</i>	2. <i>bummeln</i>
3. <i>aus-</i>	3. <i>eilen</i>
4. <i>auseinander-</i>	4. <i>flitzen (rennen, sausen)</i>
5. <i>daher-</i>	5. <i>hangeln</i>
6. <i>dahin-</i>	6. <i>marschieren</i>
7. <i>davon-</i>	7. <i>preschen (wird rennen, jagen)</i>
8. <i>durch-</i>	8. <i>schlängeln (sich wie eine Schlange bewegen)</i>
9. <i>durcheinander-</i>	9. <i>schreiten</i>
10. <i>ein-</i>	10. <i>springen</i>
11. <i>einher-</i>	11. <i>tappen (unbeholfen, unsicher gehen)</i>
12. <i>entlang-</i>	12. <i>taumeln (schwankend, stolpernd gehen)</i>
13. <i>fort-</i>	13. <i>trippeln (mit kleinen Schritten laufen)</i>
14. <i>her-</i>	14. <i>watscheln (mit schleppenden Füßen gehen)</i>
15. <i>herab-</i>	15. <i>ziehen (wandern, marschieren)</i>
16. <i>heran-</i>	16. <i>zockeln (sich langsam und träge fortbewegen)</i>
17. <i>heraus-</i>	17. <i>zuckeln (= zockeln)</i>
18....	18....

Кількість можливих новоутворень у цьому випадку дорівнює 289 лексичним одиницям, оскільки кожен елемент правого ряду може поєднуватися з елементами

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://philology.knu.ua/node/318>

лівого ряду для уточнення спрямувально-просторової орієнтації дії, позначуваної відповідними кореневим дієсловом: *antappen, aneinandertappen, austappen, auseinandertappen, dahertappen, dahintappen, davontappen, durchtappen, ducheinandertappen, eintappen, einhertappen, entlangtappen, fortappen, hertappen, herabtappen, herantappen...* Саме тому варто погодитися з С. Жепічем, який вважає, що від кількох тисяч корневих слів можна утворити сотні тисяч похідних одиниць[8]. Усвідомлення цього факту, поряд з оволодінням закономірностями масового конструювання другорядних лексичних одиниць залежно від потреб мовного спілкування, можна вважати важливим етапом у процесі роботи над іншомовною лексикою.

Висновки

На основі даного дослідження було розроблено і обґрунтовано концепцію «граматика словотворення». У зв'язку з цією концепцією в науковий обіг введено поняття «семантичного дериваційного правила» як своєрідного алгоритму творення нових лексичних одиниць на базі існуючих словотвірних закономірностей з використанням творчого потенціалу німецької мови в царині словотворення. Висвітлено також і прикладний аспект «граматики словотворення», її можливу роль у вивченні німецької мови шляхом вкорінення у свідомості того, хто навчається виявлених правил за допомогою системи методично обґрунтованих прийомів та вправ. Доведено, що «граматика словотворення» найбільш яскраво проявляє себе у сфері творення нових дієслів, що в цілому відповідає характеру німецької мови, його вербальному стилю. На прикладі просторово-спрямувальних прислівників, здатних поєднуватися з дієсловами руху в суцільнооформлену конструкцію, продемонстровано можливості творення нових лексичних одиниць і визначено число можливих новоутворень – 289. Відтак зроблено висновок, що «граматика словотворення» є надійною основою напрацювання вмінь і навичок правильної інтерпретації значення багатьох похідних слів, відсутніх у нормативних словниках, усвідомлення невичерпних можливостей словотвору і формування на цьому підґрунті вмінь і навичок комунікативно доцільного використання цих можливостей.

Література

1. *Castovsky D. Word-formation, case grammar and. denominal adjectives//Anglia. – 1974. –*

© Кульчицький В. І. [Кульчицький В. І.] shk_kiev@ukr.net

Грамматика словотворення німецького дієслова як засіб активного оволодіння словотворчими закономірностями сучасної німецької мови (Українською)

[Грамматика словообразования немецкого глагола как средство овладения словообразовательными закономерностями современного немецкого языка (На укр. яз.)]

(Проблеми семантики [Проблеми семантики])

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://philology.knu.ua/node/318>

Bd. 92. – H. 1-2.

2. *Chomsky N.* Topics in the Theory of Generative Grammar // Current Trends in Linguistics/ Ed. by Th. A. Sebeok. Vol. III. – The Hague-Paris. – 1966.– 320 p.

3. *Deese J.* Prom the isolated verbal unit to connected discourse. / Verbal Learning and Verbal Behaviour. – New-York. – 1961.

4. *Fillmore Ch.J.* Toward a modern theory of case / Ch.J. Fillmore // Modern Studies in England. Readings in Transformational Grammar / Hrsg. von D.A. Reibel, S.A. Shane. – New Jersey. – 1969.

5. *Ortner H., Ortner L.* Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung. Mit einer ausführlichen Bibliographie / H. Ortner, L. Ortner // Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache. Bd. 55. – Tübingen, 1984. S. – 141-158.

6. *Seymour K. Richard A.* Bibliography of Word-Formation in the Germanic Languages. – Durham, N.C., 1968. – S. 141-158.

7. *Stepanova M.D.* Dynamische Prozesse in der synchronen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / M.D. Stepanova // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – Bd. 33. – H. 3. – Berlin, 1980. – S. 401 – 404.

8. *Zepic St.* Morphologie und Semantik der deutschen Nominalkomposita. – Zagreb, – 1970.

9. *Weisgerber L.* Die sprachliche Gestaltung der Welt / Leo Weisgerber.– [3 Aufl.]– Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1962.– 455 S.

References

1. *Castovsky D.* Word-formation, case grammar and. denominal adjectives//Anglia. – 1974. – Bd. 92. – H. 1-2.

2. *Chomsky N.* Topics in the Theory of Generative Grammar // Current Trends in Linguistics/ Ed. by Th. A. Sebeok. Vol. III. – The Hague-Paris. – 1966.– 320 p.

3. *Deese J.* Prom the isolated verbal unit to connected discourse. / Verbal Learning and Verbal Behaviour. – New-York. – 1961.

4. *Fillmore Ch.J.* Toward a modern theory of case / Ch.J. Fillmore // Modern Studies in England. Readings in Transformational Grammar / Hrsg. von D.A. Reibel, S.A. Shane. – New Jersey. – 1969.

5. *Ortner H., Ortner L.* Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung. Mit einer ausführlichen Bibliographie / H. Ortner, L. Ortner // Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache. Bd. 55. – Tübingen, 1984. S. – 141-158.

6. *Seymour K. Richard A.* Bibliography of Word-Formation in the Germanic Languages. – Durham, N.C., 1968. – S. 141-158.

7. *Stepanova M.D.* Dynamische Prozesse in der synchronen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / M.D. Stepanova // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – Bd. 33. – H. 3. – Berlin, 1980. – S. 401 – 404.

8. *Zepic St.* Morphologie und Semantik der deutschen Nominalkomposita. – Zagreb, – 1970.

9. *Weisgerber L.* Die sprachliche Gestaltung der Welt / Leo Weisgerber.– [3 Aufl.]– Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1962.– 455 S.

(Problems of linguistic semantics)

Word formation of German verb and its grammar, as a mean of mastery of word formation regularities in modern German (in Ukrainian)

[ART DE LA TABLE: francuz'ke mystectvo zastillja u semiotychnij proekcii']

© Kulchitsky V. I. [Kul'chyc'kyj V. I.] shk_kiev@ukr.net